

ΕΞΩΣΤΡΕΦΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Ρεαλιστική Προοπτική ή Ουτοπία;

Γιώργος Σταμάτης – Αντώνης Ζαΐρης
Φεβρουάριος 2014

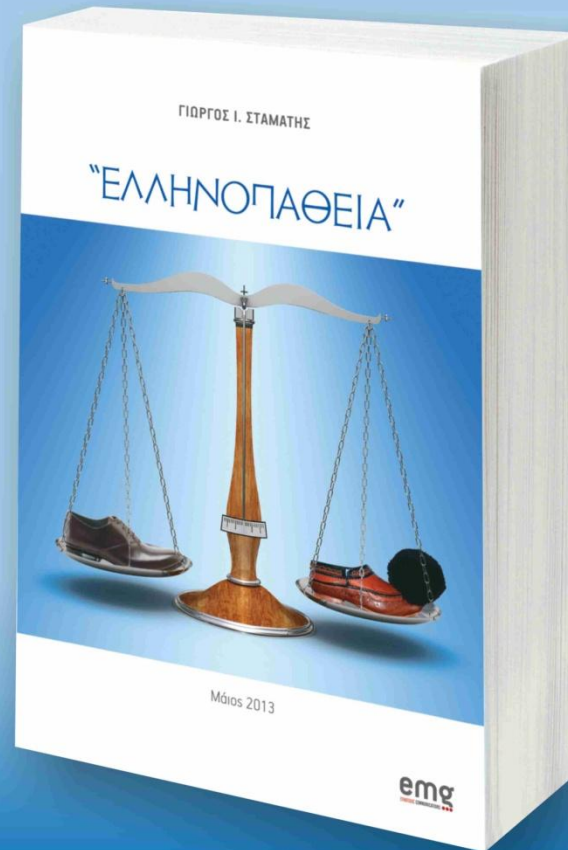
Α' ΜΕΡΟΣ

Η «ΕΛΛΗΝΟΠΑΘΕΙΑ»

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι. ΣΤΑΜΑΤΗΣ

“ΕΛΛΗΝΟΠΑΘΕΙΑ”

Οι εθνικές μας «ασθένειες»
και πως θα τις θεραπεύσουμε

*... των Ελλήνων οι κοινότητες
ζούνε σ' άλλους γαλαξίες...
... φτιάχνουν οι Έλληνες Κοινότητες
κι ιστορία οι παρέες...*

Δ. Σαββόπουλος

*... πήραμε τη ζωή μας
λάθος!
Κι αλλάξαμε ζωή...*

(!!)

Γιώργος Σεφέρης

Η ΔΙΑΓΝΩΣΗ :

ΤΟ ΚΥΡΙΑΡΧΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

- Είναι κοινωνικό (αφορά τις δομές και τη «λειτουργία» της ελληνικής κοινωνίας).
- Αν λύσουμε (ως συνήθως) μόνον (πρόσκαιρα) το οικονομικό, εύκολα θα ξανακυλήσουμε στην αρρώστια, αφού δεν θα έχουμε εξουδετερώσει το μικρόβιο.

ΤΟ ΜΙΚΡΟΒΙΟ :

ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ !

Ένα Πολιτικό σύστημα που χαρακτηρίζεται από τα «έξι Α»:

Άγνοια, Αδιαφορία, Αδιαφάνεια, Απληστία, Ανικανότητα και σε μεγάλο βαθμό «Ανεπάγγελτο» ανθρώπινο δυναμικό, με κύριο χαρακτηριστικό την πελατειακή νοοτροπία.

- Προς άρσιν παρεξηγήσεων : Οι παραπάνω χαρακτηρισμοί αναφέρονται στο ΣΥΣΤΗΜΑ.
- Ευτυχώς όλα τα μέλη του πολιτικού προσωπικού δεν είναι ούτε ίδια ούτε χαρακτηρίζονται όλα έτσι.
- Δυστυχώς όμως το αδηφάγο ΣΥΣΤΗΜΑ τα αφομοιώνει .Αν όχι τα εξοστρακίζει...

Η ΘΕΡΑΠΕΙΑ :

Η ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΤΩΝ ΘΕΣΜΩΝ

Οι κοινωνίες μετασχηματίζονται μέσα από μακροχρόνιες διαδικασίες που συχνά διαρκούν αιώνες και σίγουρα δεν αλλάζουν επειδή κάποιος το αποφασίζει , όσο σπουδαία σχέδια και εργαλεία κι' αν διαθέτουν .

Το πολιτικό σύστημα όμως, μπορεί να αλλάξει! Με ποιο τρόπο όμως ;

Μόνον μέσα από τη μεταρρύθμιση των θεσμών, ώστε να οδηγήσει και την κοινωνία σε μια πιο υγιή πορεία. Και σε μία υγιή κοινωνία θα λειτουργεί μια υγιής οικονομία .

19ος αιώνας:

«...Τα δάση κατατρώγουσιν οι αίγες ή ερημούσιν αι ανάπαν έτος αναπτόμεναι προς αύξησιν της βοσκησίμου εκτάσεως πυρκαϊαί, των οποίων αδύνατον να είναι ευρεθώσιν και να τιμωρηθώσιν οι πασίγνωστοι αυτουργοί, διά τον λόγον ότι δεν έχουν ψήφους τα δέντρα και έχουσι ψήφους οι αιγοβοσκοί».

Εμμανουήλ Ροΐδης

21ος αιώνας:

«Νόμος είναι το δίκιο του καθενός».

Από graffiti σε αθηναϊκό τοίχο

ΜΙΑ ΣΠΑΝΙΑ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΕΘΝΙΚΗΣ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ:

Σημαντικότετοι Επιστήμονες και Διανοητές
(όπως οι :*Αξελός, Βεργόπουλος, Βερέμης,
Γεννηματάς, Γιανναράς, Διαμαντόπουλος,
Καζάκος, Καραποστόλης, Καστοριάδης,
Κονδύλης, Κοροβίνης, Μουζέλης, Πελαγίδης,
Ράμφος, Τσουκαλάς, Χαραλάμπης,
Ψαθάς, κ.α.*),

αν και από διαφορετικές ιδεολογικές η
επιστημονικές αφετηρίες, έχουν κοινές
διαπιστώσεις:

ΤΑ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

- Διχασμός – Κατακερματισμός - Τοπικισμός
- Ατομικό vs Συλλογικού
- «Ανορίωτο»
- Αντι-θεσμική / Αντι-”κανονική” στάση
- Αδυναμία ανάληψης ευθύνης
- Συναίσθημα vs Λογικής
- Παρορμητισμός
- Αδυναμία διαλόγου και μισαλλοδοξία
- Έλλειψη εμπιστοσύνης
- Δυσχέρεια στη μεθοδικότητα

ΤΑ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ (συνέχεια)

- Ταμπεραμέντο
- Φροντίδα vs Αδιαφορίας
- Ευελιξία
- Εφευρετικότητα και Περιέργεια
- Δύναμη της παράδοσης
- Σχέση με την Οικογένεια
- Φιλότιμο (θετική διάσταση ναρκισσισμού)
- (Ανεξήγητη) Υπέρβαση (που συνοδεύεται από μακρά περίοδο χαλάρωσης)

Η Θεμελιώδης Δομή της Ελλάδος

«Η θεμελιώδης δομή της Ελλάδας δεν υπήρξε ποτέ η αστική κοινωνία, αλλά το Κράτος. Από τα μέσα του 19ου αιώνα τίποτε δεν μπορούσε να γίνει στην Ελλάδα, χωρίς να περάσει από τον κρατικό μηχανισμό»

Κωνσταντίνος Βεργόπουλος

**Αυτό δεν ήταν πάντοτε ή κατ' ανάγκην
κακό!**

**Νομοτελειακά δεν θα μπορούσε και
να είναι διαφορετικό.**

*(Ατελές αστικό στοιχείο ,
κοινοτική παράδοση επιβίωσης μέσω
συναλλαγής κλπ)*

**Ποια φαινόμενα - εμπόδια στην
«ανάπτυξη» - βιώνουμε όμως μέχρι
σήμερα και τα οποία σηματοδοτούν
την εθνική μας ασθένεια;**

ΈΝΑ «ΕΚΡΗΚΤΙΚΟ» ΚΟΚΤΑΙΗΛ :

- (Φαυλοκρατικό) Πελατειακό πολιτικό σύστημα
- Ομάδες συμφερόντων εναντίον της κοινωνίας/
Προσοδοθηρία
- Αντίσταση σε αλλαγές και μεταρρυθμίσεις/
Αδράνεια
- Έλλειμα «φιλελεύθερων» (προερχομένων εκ του
διαφωτισμού δηλαδή) αξιών
- Λαϊκισμός / Συνομοσιολογία
(πάντα φταίνει και μας επιβουλεύονται οι «άλλοι»)

...ΑΝΑΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΝΤΑΣ:

1.- «Πολωτικές» νοοτροπίες και κουλτούρα

Ενδεικτικό παράδειγμα το κυρίαρχο «εθνικό αφήγημα» της μεταπολίτευσης :

Θετικοί Συνειρμοί:

Κράτος, Συνδικαλισμός, Δημόσια Παιδεία, Δημόσια Υγεία, Δημόσια Επιχείρηση, Επιχειρήσεις Στρατηγικής Σημασίας, Προστατευτισμός (κοινωνική δικαιοσύνη), Εύκολο Κέρδος.

Αρνητικοί Συνειρμοί:

Ιδιωτικός Τομέας, Επιχείρηση, Κέρδος, Επιχειρηματίας, Ανοιχτή Αγορά, Αυτοπροσδιορισμός (ατομικά δικαιώματα), Ιδιωτικοποίηση, Παγκοσμιοποίηση, Μακροχρόνιος Σχεδιασμός.

...ΑΝΑΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΝΤΑΣ:

2.- Φαινόμενα που εξελίχθηκαν σε «θεσμούς»

- Γραφειοκρατία
- Διαφθορά
- Πολιτικές «a la carte» (ό,τι μας βολεύει),
πρόχειρες, αποσπασματικές
- Μ.Μ.Ε. (εξυπηρετώντας ίδια και αλλότρια
συμφέροντα)

ΜΕ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

(που βιώνουμε δι-ιστορικά):

- **ΕΛΛΕΙΜΜΑΤΑ**

(οικονομικά, κοινωνικά, ηθικά, πολιτισμικά, θεσμικά)

- **ΠΤΩΧΕΥΣΕΙΣ**

(Η Ελλάδα έχει περάσει το μεγαλύτερο μέρος της ζωής της, ως ανεξάρτητο κράτος, σε κατάσταση χρεοκοπίας και οικονομικού ελέγχου (το 51% της ζωής της), περισσότερο από κάθε άλλη Ευρωπαϊκή χώρα. Δεύτερη στον κατάλογο η Ρωσία (το 39% της ζωής).

- **ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ «ΤΕΡΑΤΩΝ»...**

**Τα εθνικά «τέρατα»
που ενηλικιώθηκαν και «ψήλωσαν»,
ιδιαίτερα κατά τη Μεταπολιτευτική περίοδο:**

- **Δημόσια Διοίκηση
(σε όλες τις εκφάνσεις της:
Παιδεία-Υγεία-Δικαιοσύνη κλπ.).**
- **ΔΕΚΟ**
- **Δημόσια Περιουσία**
- **Συνδικαλισμός**

Παρ' όλα αυτά, είμαστε μια «τυχερή» και «δυναμική» χώρα...

- Αν και έχουμε περάσει από καταστροφές, πολέμους (με εξωτερικούς εχθρούς, αλλά και εμφυλίους), δικτατορίες, πτωχεύσεις κλπ....
- Τετραπλασιαστήκαμε εδαφικά (μοναδικό σύγχρονο ιστορικό φαινόμενο)
- Είμαστε πάντα στο στρατόπεδο των νικητών
- Παρά τα όσα βιώνουμε σήμερα, ανήκουμε στις 30 πιο πλούσιες και αναπτυγμένες χώρες του κόσμου
- Έχουμε πετύχει μοναδικές «ιστορικές» επιτυχίες, σε σύγκριση με το «μέγεθός» μας, ακόμα και πρόσφατα
- Μετέχουμε στις ισχυρότερες διεθνείς «ομάδες παικτών»: Ευρωπαϊκή Ένωση, Ευρωζώνη, ΝΑΤΟ, κλπ.

Η ΘΕΡΑΠΕΙΑ

ΜΙΑ (ΑΥΤΟΝΟΗΤΗ) ΘΕΣΜΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΣΕ ΤΡΙΑ ΜΕΡΗ:

1. Η ΗΘΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗΣ (επιστροφή στις βάσεις του δημοκρατικού μας πολιτεύματος).
2. Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗΣ (Οι σχέσεις του πολιτικού συστήματος με το Κράτος και την Κοινωνία).
3. Η ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗΣ (Κανονιστικές παρεμβάσεις για τη λειτουργία ενός κράτους που σέβεται τον εαυτό του και τους πολίτες).

A' ΕΝΟΤΗΤΑ:

Η Ηθική Διάσταση της Μεταρρύθμισης

Ενδεικτικά:

- Διαχωρισμός εκτελεστικής , νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας
- (π.χ. - Εξωκοινοβουλευτικοί υπουργοί)
- Αντιπροσωπευτικότητα
- (π.χ. - Εκπροσώπηση οποιασδήποτε κοινωνικής ομάδας, μόνον εφόσον αντιπροσωπεύεται τουλάχιστον το 50% των εκπροσωπούμενων)
- Ισότητα
- (π.χ. - Κατάργηση προστασίας προς επαγγελματικές και κοινωνικές ομάδες
- - Ισότητα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων ιδιωτικού και δημόσιου τομέα
- - Κατάργηση φόρων και εισφορών υπέρ τρίτων
- Εκλογικό Σύστημα
- (π.χ. - Σταθερός εκλογικός νόμος
- - Εξάντληση 4ετίας
- - Κατάργηση σταυρού προτίμησης
- Συνταγματικό Δικαστήριο

Β' ΕΝΟΤΗΤΑ:
Η Λειτουργική Διάσταση
της Μεταρρύθμισης

Ενδεικτικά :

- Δημοσιονομική πειθαρχία
- Κατάργηση κοινών Υπουργικών Αποφάσεων –
Συναρμοδιότητα
- Σταθερά Υπουργεία (Μόνιμοι Υπηρεσιακοί
Υφυπουργοί)
- Δημόσια Διοίκηση : - Γενικοί Διευθυντές
(σταθεροί/καριέρας)
- - Αξιολόγηση
- - Αμοιβή σύμφωνα με την ευθύνη
- - Καθιέρωση Σχεδιασμού και
Ελέγχου Ανταποδοτικότητας των προϋπολογισμών
- Δημιουργία Κοινωνίας Πολιτών – Κοινωνικού
Κεφαλαίου

Γ' ΕΝΟΤΗΤΑ:
Η Πρακτική Διάσταση
της Μεταρρύθμισης

Ενδεικτικά :

- Κατάργηση προκαταβολής φόρου
- Υποχρεώσεις κράτους προς πολίτες
- Έντοκη καταβολή καθυστερημένων υποχρεώσεων του κράτους προς τον πολίτη
- Ωράριο δημοσίων υπηρεσιών σύμφωνα με τις ανάγκες της οικονομίας και της κοινωνίας
- Σταθερό, απλό και αξιόπιστο φορολογικό σύστημα
- Πορείες – διαδηλώσεις – καταλήψεις – δημόσιος χώρος (Σεβασμός του πολίτη προς τον πολίτη)
- Ευθύνη συντήρησης δημόσιας περιουσίας – δημόσιου χώρου («Αισθητική» Δικαιοσύνη)

Β' ΜΕΡΟΣ

«Η ΑΒΑΣΤΑΧΤΗ ΕΛΑΦΡΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ»

1. Οι παθογένειες της ελληνικής οικονομίας
2. Το επιθυμητό πλαίσιο της ανάπτυξης
3. Το επιθυμητό μοντέλο της ανάπτυξης

1. «... Έθνος ανάδελφο»

(Οι παθογένειες
της Ελληνικής Οικονομίας)

Το ψάρι «βρωμάει» από το κεφάλι:

1. Πολιτικοί και τεχνοκράτες αγνοούν το πώς λειτουργεί η ελληνική οικονομία.
2. Ο θεσμός ορίζει την εξειδίκευση και όχι το αντίστροφο (Δοξιάδης: «το Αόρατο Ρήγμα»). Οι τεχνοκράτες δηλαδή, σχεδιάζουν σε λάθος βάσεις.
3. Η πολιτική εξουσία δεν ζητά τη συμμετοχή και υποστήριξη ανθρώπων της «πραγματικής οικονομίας».
4. Το ελληνικό κράτος δεν φτιάχτηκε για να είναι παραγωγικό, αλλά για να εξισορροπεί (Τσούκαλάς).

Ένα μη βιώσιμο Οικονομικό Μοντέλο:

1. Η «καλή» εργοδοσία υπάρχει στους μη εμπορεύσιμους κλάδους, ενώ η υπόλοιπη οικονομία επιβιώνει τριτοκοσμικά.
2. Η μεσαία τάξη έχει υψηλό βαθμό επιστημόνων, αλλά όχι υψηλό αριθμό στελεχών επιχειρήσεων.
3. Ο προστατευτισμός και ο περιορισμός δεν ευνοούν τον ανταγωνισμό, άρα ούτε τη μείωση των τιμών, ούτε την ανάπτυξη / επέκταση.
4. Οι επιχειρήσεις δεν μεγαλώνουν και δεν έχουν κίνητρο για καινοτομία:
 - Οικογενειακή επιχείρηση βάσει διαδοχής
 - Οι νόμοι δεν εφαρμόζονται ομοιόμορφα
 - Οι ξένες (μεγάλες επενδύσεις) αποθαρρύνονται.
 - **ΚΑΙ.....**

5. Αδυναμία Μεταρρυθμίσεων

Οι τρεις προϋποθέσεις αποτελεσματικών μεταρρυθμίσεων:

- Καλά σχεδιασμένες**
- Με κοινωνικές συμμαχίες**
- Με πρόγραμμα εφαρμογής**

... Τίποτε από τα τρία! ...

Η φωτογραφία της Εθνικής Οικονομίας (2009)

• Τομείς του Ιδιωτικού Τομέα ως ποσοστά του ΑΕΠ

- Λιανικό και χονδρικό εμπόριο 12%
- Τουρισμός (ξενοδοχεια-εστιατόρια) 7%
- Τουρισμός και μεταφορές (θαλάσσιες μεταφορές) 4%
- Κατασκευές 3%
- Βιομηχανία τροφίμων και ποτών 3%
- Εμπόριο/επισκευές αυτοκινήτων 2%
- Τηλεπικοινωνίες 3%
- Αγροτική παραγωγή 3,5%
- Ψυχαγωγία, πολιτισμός, αθλητισμός 2%
- Άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες 2,5%
- Ενδεικτικό είναι επίσης ότι κλάδοι όπως των προϊόντων καπνού, κλωστοϋφαντουργίας, δερμάτων, ξύλου, χάρτου, πλαστικών, μηχανημάτων, συσκευών, φαρμάκων, ορυχείων, ανακύκλωσης, πληροφορικής, ασφάλισης κλπ., το καθένα τους, είναι κάτω από το 0,5% του ΑΕΠ

Οι παθογένειες της Ελληνικής Οικονομίας

- Η γραφειοκρατία κοστίζει στην Ελλάδα όσο το **6,8% του ΑΕΠ** (όσο δηλαδή και ένα από τα εθνικά μας προϊόντα, ο τουρισμός, σύμφωνα με το ΑΕΠ του 2010)!!
- Το **60%** περίπου του προϋπολογισμού πηγαίνει σε **μισθούς και συντάξεις** (σκεφτείτε πόσα περισσεύουν για αποπληρωμή του χρέους, για λειτουργία του κράτους (Ασφάλεια, Άμυνα, Παιδεία, Υγεία κλπ.), για δημόσιες επενδύσεις, δηλαδή ανάπτυξη).
- Το **60%** της οικονομίας είναι είναι **Δημόσιο** και το 40% Ιδιωτική οικονομία (αν και η ουσιαστική εικόνα είναι 80% ελεγχόμενη από το Δημόσιο, 20% ιδιωτική οικονομία), ενώ για να ελπίζουμε σε οποιαδήποτε ανάπτυξη ή ανάκαμψη μέσω επενδύσεων, θα έπρεπε να είναι επιεικώς το αντίστροφο.
- Οι **εξαγωγές** μας ήταν στο 4,5% του ΑΕΠ το 2010, έφτασαν στο 6% του ΑΕΠ το 2011, στο 9% περίπου το 2012 και στο 12% το 2013 (αλλά με 25% χαμηλότερο ΑΕΠ).

- Το **60%** των Ελλήνων ζει και «**προσοδοθηρικά**», δηλαδή εισπράττει εισοδήματα χωρίς να τα παράγει, καθώς είτε η εργασία τους δεν είναι ανταποδοτική, είτε τα εισοδήματά τους δημιουργούνται χωρίς να δουλεύουν για να τα αποκτήσουν.
- Χάνονται, με στοιχεία του 2010:
 - **18 δις** το χρόνο από τη λειτουργία του **Δημόσιου** τομέα
 - **5 δις** από το **λαθρεμπόριο**
 - **30 δις** από τη **φοροδιαφυγή**
 - **16 δις** από την **εισφοροδιαφυγή**
- Επίσης, **αγνοείται** η κατάληξη **16 δις** το χρόνο από **κρατικές επιχορηγήσεις!** Δηλαδή, όλα αυτά μαζί αποτελούν το $\frac{1}{4}$ του **Δημοσίου Χρέους** περίπου.
- Αν δεν υπήρχαν αυτές οι απώλειες, δεν θα χρειαζόταν περικοπές σε μισθούς και συντάξεις... Δεν θα είχαμε επίσης τόσο μεγάλη ύφεση!
- Από τα υψηλότερα ποσοστά **διαφθοράς** στην Ευρώπη (**60%** Δημόσιο – **40%** Ιδιωτικός τομέας)

Το Παραγωγικό μας μοντέλο

Δημόσιος εναντίον Ιδιωτικού Τομέα: Σημειώσατε 1

- Βάσει επίσημων στοιχείων, η απασχόληση στον «επίσημο» Δημόσιο Τομέα αυξήθηκε, από 264.000 το 1970, σε 824.000 το 2009, που αντιστοιχεί σε 4% αύξηση ετησίως.
- Στην πραγματικότητα, αν συμπεριλάβουμε στο κράτος τον ευρύτερο δημόσιο τομέα, το νούμερο θα μπορούσε να ξεπεράσει τα 1.200.000 άτομα.
- Την περίοδο αυτή των τεσσάρων δεκαετιών, η απασχόληση στον Ιδιωτικό Τομέα αυξήθηκε μόνο κατά 30%, από 3 εκατ. σε 3,9 εκατ., που αντιστοιχεί σε ετήσια αύξηση κάτω από 1% ετησίως.
- Η αυτοαπασχόληση παρέμεινε στα ίδια επίπεδα, γύρω στα 1,7 εκατ., που αποτελεί αξιόλογο νούμερο.
- Ειδικότερα, την περίοδο που προηγήθηκε της κρίσης, η Ελλάδα ήταν στην κορυφή ανάμεσα στις χώρες του ΟΟΣΑ, όσον αφορά στην αύξηση της απασχόλησης στο Δημόσιο Τομέα.

Ο παρακάτω πίνακας δείχνει ότι η Ελλάδα είχε τη μεγαλύτερη αύξηση Δημόσιου Τομέα την περίοδο 2000-2008, από όλες τις χώρες του ΟΟΣΑ!!

• Το συμπέρασμα είναι ότι σε αυτή την **40ετία (1970-2009)**, το παραγωγικό μας μοντέλο άλλαξε, ακολουθώντας λάθος δρόμο, μεταφέροντας **παραγωγικές δυνάμεις (άρα παράγοντες πλούτου) σε μη παραγωγικούς, σε υποστηρικτικούς τομείς δηλαδή (Δημόσιο)**.

• Το αποτέλεσμα ήταν, πρώτον, ένα τεράστιο μέρος του παραγόμενου πλούτου να πηγαίνει στη συντήρηση του υποστηρικτικού τομέα και όχι σε αναπτυξιακές κατευθύνσεις και, δεύτερον, να μειώνεται διαρκώς και συνεχώς η εθνική παραγωγή μας –άρα και ο εθνικός μας πλούτος, υποθηκεύοντας έτσι το μέλλον μας!

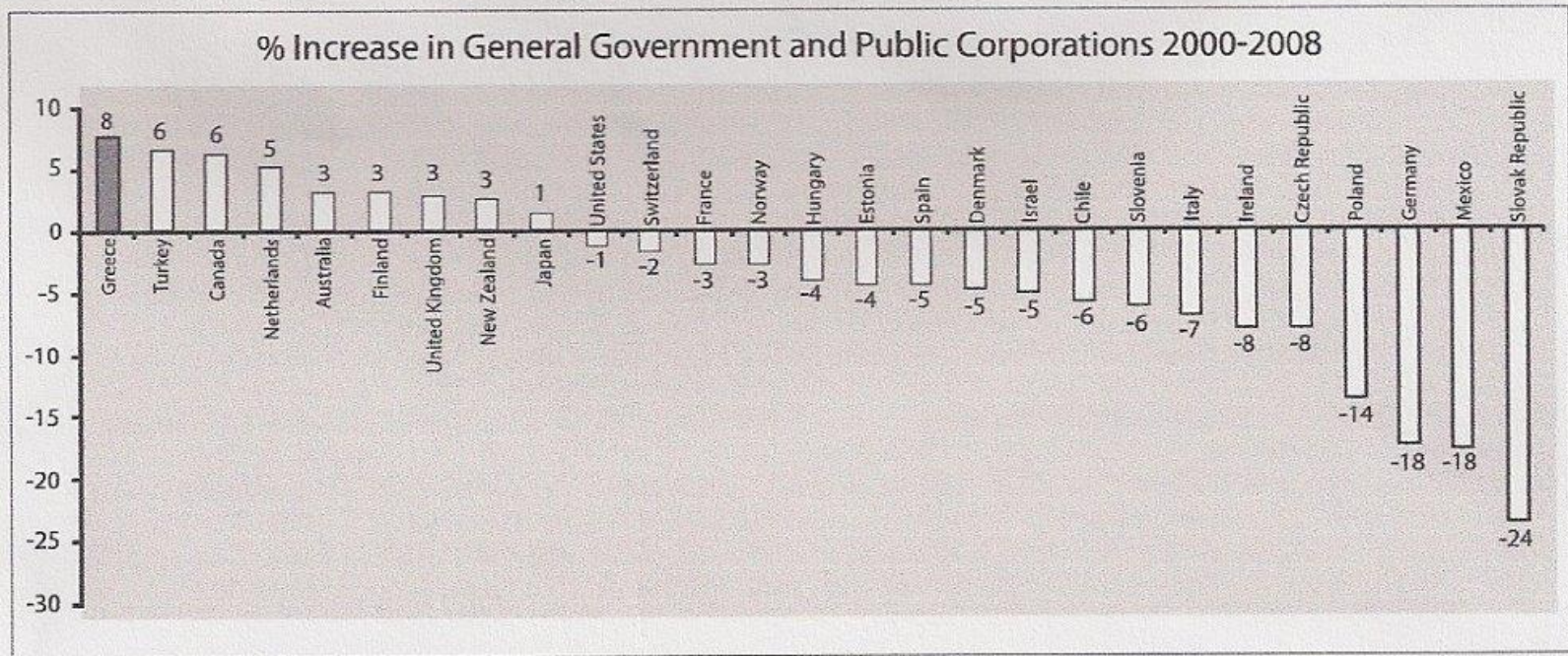

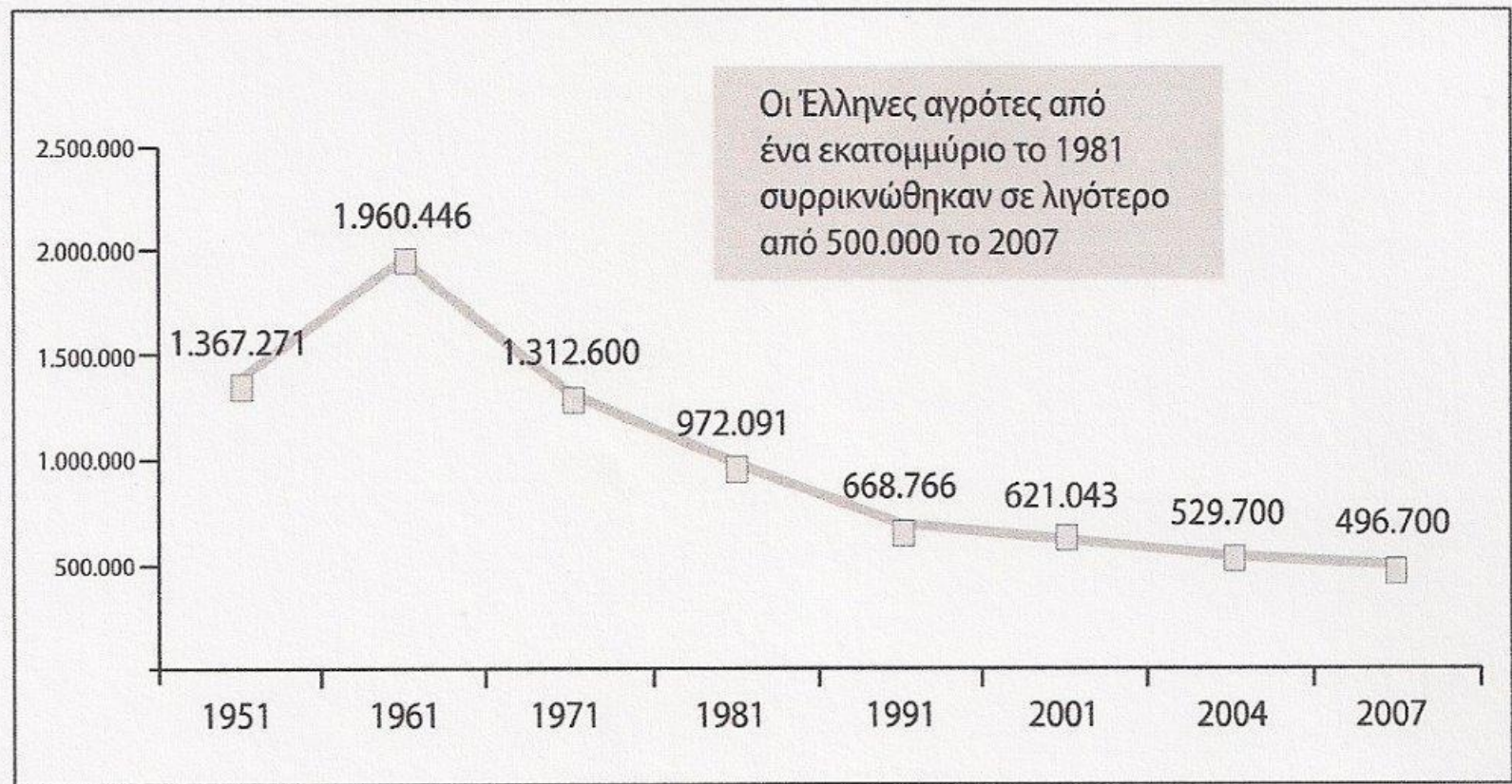
Figure 7.3 Employment growth (%) in central Government and public corporations, OECD, 2000-2008

Source: International Labour Organization (ILO), LABORSTA database.

Ο Αγροτικός Τομέας

Δεν παράγουμε αυτό που τρώμε

- Το 80% των τροφίμων που καταναλώνουμε εισάγεται (το 1980 είχαμε απόλυτη αυτάρκεια στα αγροτικά και κτηνοτροφικά προϊόντα κι εξαγάμαμε κι'όλας...), όπως και τα περισσότερα καθημερινά είδη.
- Μπορεί συνολικά 1 στα 4 κορυφαία 100 εξαγωγίμα προϊόντα της χώρας μας να προέρχονται από τον κλάδο των τροφίμων/ποτών, αλλά δεν είναι αυτάρκης σε πολλά βασικά διατροφικά προϊόντα.
- Αποτυχία των συνεταιρισμών, μετανάστευση, έλλειψη κατευθύνσεων, επιδοτήσεις και συγκέντρωση στις πόλεις οδήγησαν...

Η κλαδική διάρθρωση της Οικονομίας

Μη εμπορεύσιμοι κλάδοι

Δημόσια Διοίκηση

ΔΕΚΟ

Τράπεζες

Τηλεφωνία

ΜΜΕ

Λιανεμπόριο

Οικοδομή

Δικηγόροι

Φαρμακεία

Κουρεία

Η κλαδική διάρθρωση της Οικονομίας

Εμπορεύσιμοι κλάδοι

Μεταποίηση

Ναυτιλία

Ενέργεια (παραγωγή)

Τουρισμός

Γεωργία

Βιοτεχνία

Ψηφιακή Τεχνολογία

Μη Εμπορεύσιμοι

ΜΕΓΑΛΟΙ
>250

Δημόσια Διοίκηση
ΔΕΚΟ
Τράπεζες
Τηλεφωνία
ΜΜΕ
Λιανεμπόριο

ΜΙΚΡΟΙ
<250

ΜΜΕ
Λιανεμπόριο
Οικοδομή
Δικηγόροι
Φαρμακεία
Κουρεία

Εμπορεύσιμοι

Μεταποίηση
Ναυτιλία
Ενέργεια (παραγωγή)

Τουρισμός

Τουρισμός
Μικρή μεταποίηση
Γεωργία
Εργαστήρια
Ψηφιακή Τεχνολογία

Μη Εμπορεύσιμοι

Εμπορεύσιμοι

ΜΕΓΑΛΟΙ
>250 **22.5 %**

2.6%
(6.5%)

ΜΙΚΡΟΙ
<250 **52.2%**

22.7%

Αυτή ήταν η κατανομή του
εργατικού δυναμικού της
Ελλάδας, το 2007.

Αν πηγαίναμε στο **1992**,
οι εμπορεύσιμοι κλάδοι
απασχολούσαν περίπου το **38%**
του συνόλου.

Το **2007** το μερίδιο είχε πέσει
κατά 13 μονάδες, στο **25%**

«Πελαταιακή» - Κλειστή διάρθρωση της Οικονομίας

Στο πεδίο των οργανωμένων, ιεραρχικών **μη-εμπορεύσιμων** δραστηριοτήτων: κυβέρνηση, τράπεζες, τηλεφωνία, εργολάβοι δημοσίου, οι **ανταγωνιστικές πιέσεις ήταν ασήμαντες** και η **προστασία της απασχόλησης πολύ υψηλή**. Το κύριο σώμα της εργατικής νομοθεσίας, καθώς και οι ρυθμίσεις για συντάξεις και παροχές αφορούν «προστατευτικά» αυτούς τους κλάδους.

2. It's the economy stupid!

(Το επιθυμητό πλαίσιο)

Α. Οι Συνθήκες είναι «ασαφείς και ρευστές»

ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ:

- Η κυβέρνηση δεν δείχνει να τολμά τομές (μεταρρυθμίσεις)
- Η αντιπολίτευση είναι πολύ «αντιεπιχειρηματική»
- Οι «ολιγάρχες» της τελευταίας 30ετίας, που πλούτισαν από το παλαιό καθεστώς, караδοκούν
- Κανένας πολιτικός χώρος δεν «τοποθετείται» (θεσμοί και νούμερα)
- Η συναίνεση φαντάζει πολύ αδύναμη

ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΠΛΑΙΣΙΟ:

- Το χρέος δεν είναι βιώσιμο. Αναμένονται λύσεις (Νέο δάνειο, επέκταση, κούρεμα;)
- Νέο αυστηρό και δεσμευτικό ρυθμιστικό πλαίσιο ελέγχου ελλειμμάτων της Ευρωζώνης
- Συσχετισμός δυνάμεων εντός Ευρωζώνης
- Γεωπολιτικοί Συσχετισμοί (π.χ.ενεργειακό)

ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ:

- Ανακεφαλαιοποίηση Τραπεζών
- Ρευστότητα (έχουν φύγει 60 δις από τις Ελληνικές Τράπεζες)
- Πιθανότητες νέας μορφής χρηματοδοτήσεων (Διεθνείς Τραπεζικοί Οργανισμοί τύπου Τ.Τ., Ομολογιακά Δάνεια).

Δημόσια Διοίκηση:

Το μεγάλο ερωτηματικό

Μεταρρυθμίσεις:

Αποδίδουν πλήρως μετά μία πενταετία περίπου

Κοινωνία:

Κόπωση (που μπορεί να φέρει πολιτική αστάθεια και απότομη διακοπή της προσπάθειας)

B. Οι ιδανικές προϋποθέσεις φαίνονται ουτοπικές ...

- Το κεφάλαιο που έχει πατρίδα *(Δοξιάδης, «Το Αόρατο Ρήγμα»)*
- Φορολογία
- Φορολογική και Ασφαλιστική Πολιτική
- Ρευστότητα – Χρηματοδότηση
- Γραφειοκρατία
- Δημόσια Διοίκηση
- Ιδιοκτησιακό Καθεστώς / Αγορά και ενοικίαση γης, κλπ.

- Εργασιακό κόστος(ναι)
- Ευελιξία στην αγορά εργασίας
- Στελεχιακό δυναμικό(;)
- Εργασιακό κλίμα (σχέσεις εργοδοσίας-συνδικαλισμού)
- Επίλυση διαφορών (Δικαιοσύνη)
- Ανοιχτή αγορά (εμπόδια-προστατευτισμός)
- Μεταφορικό κόστος
- Ενεργειακό κόστος
- Υποδομές(;)
- Logistics

- Κουλτούρα Επιχειρηματικότητας
- «Ελληνική» Επιχειρηματικότητα (οικογενειακή-ευκαιριακή-μη μεθοδική)
- Παιδεία (παραγωγικές κατευθύνσεις)
- Τεχνολογία, Έρευνα, Καινοτομικότητα
- Κοινωνία φιλική στις επενδύσεις
- Κλίμα συνεργασίας και συνεργειών
- Κουλτούρα και Πολιτική Κινήτρων
- ΜΗ ποινικοποίηση της εμπορικής αποτυχίας

- Πολιτική σταθερότητα και συνεννόηση
- Κοινωνική συνοχή
- Πολιτικό Όραμα και Σχέδιο
- Σταθεροί κανόνες (και θεσμοί)
- Μεθοδική εξωτερική πολιτική (Οικονομική Διπλωματία)
- Διεθνής Έλεγχος (αλλιώς το «Σύστημα» θα ανατρέψει όλες τις προϋποθέσεις και θα «ξοδέψει» σε λάθος κατευθύνσεις)(;)

3. Εμείς μωρέ θ' αλλάξουμε την Ελλάδα;

(Το επιθυμητό μοντέλο)

Α. Οι Κατευθύνσεις

ΤΑ ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΑ (πλην όμως δύσκολα):

- (Διεθνώς) Εμπορεύσιμες Δραστηριότητες
- Προσανατολισμός στην Εξωστρέφεια
- Αλλαγή προσανατολισμού (η «ατμομηχανή» δεν μπορεί να είναι η εγχώρια ζήτηση)
- Τομείς που έχουμε ευκαιρίες & πλεονεκτήματα
- Τομείς που μπορούν να έχουν διάρκεια και περιθώρια ανάπτυξης.

ΤΑ ΑΡΚΕΤΑ ΔΥΣΚΟΛΑ:

- Υιοθέτηση «μοντέλων» που μας ταιριάζουν (π.χ. Ιταλικό μοντέλο, των πολλών μικρών μονάδων, αφού είναι αδύνατο να έχουμε λίγες και μεγάλες μονάδες)
- Προώθηση των συνεργειακών δράσεων.
- Προβολή επιτυχημένων προσπάθειών, που θα αποτελέσουν παράδειγμα και κίνητρο.
- Πολιτική κινήτρων υπέρ των τομέων με προοπτική.

ΤΑ ΠΟΛΥ ΔΥΣΚΟΛΑ:

Αν και..

- Ξέρουμε από που ν' αρχίσουμε
(Υπάρχει μεγάλος αριθμός μελετών που συμφωνεί...)
- τι να αποφύγουμε
(Προστατευτισμός και Υπερ-ρύθμιση)
- και ότι σε μια χώρα με ανεργία του 28%, πτώση του ΑΕΠ κατά 25% και μακροχρόνια ύφεση, απαιτούνται σχεδιασμένες πρωτοβουλίες...
- Ο εχθρός είναι η συνήθεια (έτσι ξέρουμε), η αδράνεια (πολιτικό κόστος), η προχειρότητα (όταν ο κόμπος φτάσει στο χτένι).

B. Οι Τομείς

- 1) **Διατήρηση** και περαιτέρω ανάπτυξη των κλάδων με τα διαχρονικά πλεονεκτήματα για την Ελλάδα, όπως ο **τουρισμός, η ναυτιλία, το εμπόριο**, που αποτελούν πάνω από το **30%** του ΑΕΠ.
- 2) **Ανάπτυξη** του **πρωτογενούς** αγροτικού, κτηνοτροφικού, αλιευτικού τομέα, με έμφαση στα **τοπικά** (ονομασία προέλευσης) **παραδοσιακά και βιολογικά** προϊόντα, τα οποία μέσω της επώνυμης ζήτησης (**branding**) και σε συνδυασμό με τον τουρισμό, μπορούν να προσφέρουν επιπλέον μεγάλες εξαγωγικές προοπτικές.
- 3) Ανάπτυξη της **παραθεριστικής κατοικίας** και του ιατρικού τουρισμού, καθώς και της κατοικίας τρίτης ηλικίας.
- 4) Ανάπτυξη του νέου κλάδου των **ανανεώσιμων πηγών ενέργειας**, με τα μοναδικά πλεονεκτήματα που προσφέρει ο ελλαδικός χώρος :ήλιος, αέρας, θάλασσα).

- 5) **Ορθολογιστικοποίηση** της μεταποίησης και βιομηχανικής παραγωγής (ιδιαίτερα στα τρόφιμα, τα φάρμακα κλπ.) και εκμετάλλευση των **πλεονεκτημάτων** που έχει η Ελλάδα (**εγγύτητα αποστάσεων, γεωγραφικός χώρος εύκολης μεταφοράς και υψηλού επιπέδου ανθρώπινο δυναμικό**) για την ευρωπαϊκή ιδιαίτερα βιομηχανία).
- 6) **Αξιοποίηση** των προαναφερόμενων πλεονεκτημάτων με την ανάπτυξη **διαμετακομιστικών κόμβων** και την αποθήκευση και διακίνηση εμπορευμάτων του διεθνούς εμπορίου (λιμάνια, κέντρα logistics).
- 7) **Αξιοποίηση** και ανάπτυξη **ειδικών κλάδων**, με ιδιαίτερα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα, που όσο και να φαίνεται παράξενο, είναι η **υψηλή τεχνολογία, ο πολιτισμός, η παιδεία και η υγεία**.
- 8) **Επιτάχυνση** στην αξιοποίηση του **ορυκτού** μας πλούτου.

Χαρακτηριστικό της μεγάλης **προοπτικής** είναι το γεγονός ότι οι τελευταίοι **6 από τους 7** κλάδους που προαναφέραμε, είτε έχουν συρρικνωθεί, όπως ο πρωτογενής τομέας, είτε δεν έχουν καν αρχίσει να αναπτύσσονται.

Ένα άλλο **πλεονέκτημα** που έχουμε, είναι ότι οι περισσότεροι τομείς που αναφέρθηκαν πιο πριν ως οι κυρίαρχες επιλογές ανάπτυξης, χρειάζονται **πολύ χαμηλή χρηματοδότηση**. Οι τομείς, από την άλλη, που απαιτούν ισχυρά κεφάλαια, είναι οι μεγάλες (όχι οι μικρές) ενεργειακές επενδύσεις και οι δραστηριότητες αξιοποίησης του εθνικού μας υπεδάφους, που στηρίζονται σε εθνικές επενδύσεις που έχουν μεγάλες πιθανότητες να υλοποιηθούν, καθώς εμπεριέχουν χαμηλό ρίσκο, αλλά και μεγάλες προοπτικές επιτυχίας, καλύπτοντας ώριμες ήδη αγορές.

A P A

(θα έπρεπε):

- Πολύ συγκεκριμένο πλαίσιο από ψηλά
 - Δημιουργική «Αναρχία» από κάτω
(πολλές αυτόνομες μικρές μονάδες)
 - Με ένα «σπρώξιμο» προς τη συνεργασία-συνέργεια των από κάτω...,
Όμως...

Γ' ΜΕΡΟΣ

**Ε... Δεν θα γίνουμε και
Ελβετία....**

- 1. Ρεαλιστική Προοπτική**
- 2. Ουτοπία**
- 3. Ένα μεγάλο στοίχημα**

1. Το μισογεμάτο (μισοάδειο) ποτήρι (Η ρεαλιστική προοπτική)

- **Η πιθανή σταθεροποίηση της οικονομίας οφείλεται (και) στο φυσικό νόμο της άνωσης**

Α. ΘΕΤΙΚΑ (ΕΛΠΙΔΟΦΟΡΑ) ΔΕΔΟΜΕΝΑ

- Τουρισμός
- Start-up's Εταιρίες (ιδιαίτερα στο χώρο της Πληροφορικής)
- Καινοτομική οικονομία του «φραπέ»(Καλύβας)
- Ανάπτυξη μιας «άλλης» οικονομίας:
 - Κοινωνική Επιχειρηματικότητα
 - Πολιτισμός
 - Τοπική/Δημοτική Κινητοποίηση

B. ΘΕΤΙΚΕΣ ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ

- **Διπλό πλεόνασμα**
- **Οικονομικό κλίμα**
- **Μικρή επιστροφή καταθέσεων**
- **Βιομηχανία με θετικούς ρυθμούς**
- **Σταθεροποίηση Λιανεμπορίου**
- **9 βιομηχανικοί κλάδοι προχωρούν σε προσλήψεις**

Γ. ΑΝΤΙΦΑΤΙΚΕΣ ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ

- Κόστος εργασίας μείωση 19,4% vs τιμές εξαγωγών μόλις 0,5% (οι μειώσεις μισθών δεν στήριξαν την ανταγωνιστικότητα)
- Σημαντική αύξηση επιχειρηματικής δραστηριότητας (από τις υψηλότερες στον κόσμο), μόνο όμως το 10% από αυτές ασχολείται με διεθνώς εμπορεύσιμες δραστηριότητες.

Δ. ΔΕ ΧΩΡΑ ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ

- **Χωρίς επενδύσεις σε εμπορεύσιμες δραστηριότητες από μικρές μονάδες, δεν θα έρθει ούτε ανάπτυξη, ούτε αύξηση της απασχόλησης.**
- **Μεγάλες επενδύσεις θα αργήσουν. Η ανάκαμψη θα έλθει εκ των έσω.**
- **Η «ρευστότητα» θα αργήσει να έλθει.**
- **Νέο ΕΣΠΑ 36 δις έως το 2020.**

Τα τρία μεγάλα προβλήματα:

**Φτώχεια – Ανεργία –
Περιορισμένες εξαγωγές**

**Όταν φορολογείται και να
επιβαρύνεται ασφυκτικά/
υπέρμετρα η εργασία, δύσκολα
και αργά θα ξεπεραστούν!**

Ε. ΤΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΙΚΑ

- **Μεταρρυθμίσεις στο Δημόσιο(;)**
- **Βελτιώσεις σε**
 - **Κοινωνικό Κράτος**
 - **Υγεία**
 - **Ασφαλιστικό**
 - **Δικαιοσύνη**
 - **Παιδεία**
 - **Φορολογικό Σύστημα**

- **Ανεργία**
- **Απελευθέρωση Αγοράς(;)**
- **Μείωση Φορολογίας**
- **Μετατόπιση εργαζομένων από μη παραγωγικές σε παραγωγικές δραστηριότητες**
- **Όραμα και Σχέδιο για την Ανάπτυξη**
- **Minimum πολιτική συναίνεση**

ΣΤ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ **(οικονομικό τοπίο)**

**Λαβωμένο από την κρίση,
Ανοργάνωτο, Ασυντόνιστο,
Χωρίς Σχέδιο, Χωρίς Υποστήριξη,
αλλά δουλεύει... (κούτσα-κούτσα)**

2. Ένα τσουβάλι γεμάτο ιδέες (Η Ουτοπία)

A. Ρευστότητα/Κεφαλαιουχική Υποστήριξη

- Εταιρικά Ομόλογα
- Τράπεζα για ΜΜΕ, τύπου Τ.Τ.
- Συμμετοχικό σχήμα, με ευρωπαϊκές επιχειρήσεις (βάζουμε υποδομή – βάζουμε προσωπικό – βάζετε κεφάλαιο;) [Ξαναζωντάνεμα βιομηχανικών πάρκων]

B. Αγορές / Εξαγωγές

- **Αναδυόμενες Αγορές:**
σε διαρκή καταναλωτικά αγαθά.
- **Ανεπτυγμένες:**
Υψηλή ζήτηση σε υπηρεσίες

Γ. Συνέργειες

- Κίνητρα για Συνεταιρισμούς
- Ιταλικό μοντέλο: Συλλογικά όργανα για εξαγωγικό marketing, φορολογία και νομική προστασία
- Κίνητρα σε εταιρίες Πληροφορικής, για τη δημιουργία συνεργειακών κέντρων ανάπτυξης λογισμικού

Δ. Παιδεία

Ερευνητικές Συνέργειες Πανεπιστημίων – Επιχειρήσεων

Ανάπτυξη Διεθνών Ινστιτούτων σε τομείς με ανταγωνιστικό πλεονέκτημα , π.χ.:

- Τουρισμός**
- Κλασσικές σπουδές**
- Ναυτιλία**
- Ενάλιος Αρχαιολογία**
- Περιβάλλον-Βιότοποι-Χλωρίδα**

Ε. Φορολογία/Ασφαλιστικές Εισφορές

- Μειωμένοι συντελεστές στους κλάδους με προοπτική και ανταγωνιστικό πλεονέκτημα.**
- Διετής απαλλαγή σε νέες επιχειρήσεις αιχμής.**
- Διετής απαλλαγή από ασφαλιστικές εισφορές για νέες επενδύσεις (επιδότηση της εργασίας – όχι της ανεργίας)**

3. Έτσι είναι αν έτσι νομίζετε... (Ένα μεγάλο στοίχημα)

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΑ:

A. Ο νέος πλούτος της Ελλάδας:

Το πιο ελκυστικό μαζικό προϊόν που έχουμε σήμερα είναι: Το εξειδικευμένο ανθρώπινο επιστημονικό δυναμικό (80.000 Έλληνες υψηλού επιστημονικού επιπέδου έχουν ήδη μεταναστεύσει)

**Β. Ο θαμμένος θησαυρός της
Ελλάδας:**

Η αναξιοποίητες ιαματικές μας πηγές

**Γ. Ο «ακάθαρτος» πλούτος της
Ελλάδας:**

**82% των απορριμμάτων οδηγούνται σε
ταφή, έναντι 36% του Μ.Ο. της Ε.Ε.**

Δ. Ο μοναδικός πλούτος της Ελλάδας:

Ο «οικοτουρισμός» «αφορά» το 6-8% των Ευρωπαίων τουριστών. Δαπανούν όμως το 12-15% του τουριστικού συναλλάγματος.

Είναι τουρίστες 12 μηνών και αποτελούν τους καλύτερους διαφημιστές.

(διαθέτουμε τον μεγαλύτερο αριθμό προστατευμένων περιοχών NATURA και τον υψηλότερο αριθμό μορφών χλωρίδας στην Ευρώπη)

**Ε. Το αναξιοποίητο όπλο της
Ελλάδας:**

**Ένα “εθνικό” marketing και η
Οικονομική Διπλωματία**

**(“Για ένα εθνικό marketing” ,Ινστιτούτο Διπλωματίας και Διεθνών
Σχέσεων-DEREE COLLEGE ,5.3.2013)**

ΣΤ. Η «**χαμένη**» Έκθεση:

Το Νοέμβριο του 2012, το Υπουργείο Οικονομικών της Ολλανδίας (κατόπιν αίτησης της Ελληνικής Κυβέρνησης), ως μία χώρα με εντυπωσιακές εξαγωγικές επιδόσεις, υπέβαλε μελέτη για την προσέλκυση ξένων επενδύσεων στην Ελλάδα.

Να τα 8 μεγάλα εμπόδια που εντόπισε:

- 1. Μεγάλα διοικητικά και γραφειοκρατικά εμπόδια, ιδιαίτερα σε σχέση με τις νέες τεχνολογίες.**
- 2. Ανυπαρξία υποστήριξης σε στρατηγικές πωλήσεων**
- 3. Στενή εξαγωγική βάση**
- 4. Ανυπαρξία προωθητικής πολιτικής ευρέως φάσματος**

5. Έλλειψη συνεργασίας αρμόδιων φορέων.
6. Απουσία προσπαθειών προσέλκυσης ξένων κεφαλαίων, για επενδύσεις σε καινοτόμες αναπτυξιακές πολιτικές.
7. Απουσία branding
8. Απουσία οικονομικής διπλωματίας

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΜΑΣ ΩΣ ΕΞΙΣΩΣΗ:

$$\text{A) } \frac{\text{ΧΡΕΟΣ}}{\text{ΑΕΠ}} = \text{ΑΝΑΠΤΥΞΗ}$$

B. Ο ΕΥΚΟΛΟΣ ΔΡΟΜΟΣ:

Δίνουμε έμφαση στον **αριθμητή**
(μειώσεις, περικοπές, εσωτερική υποτίμηση, φορολογία)

ΑΛΛΑ

Γ. ΔΕΝ «ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΥΜΕ» ΤΟΝ ΠΑΡΟΝΟΜΑΣΤΗ (πιο
δύσκολος δρόμος)
(μεταρρυθμίσεις, ανάπτυξη)

**Δ. ΑΝΤΙΘΕΤΑ, ΘΑ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΜΕΓΑΛΩΣΟΥΜΕ ΤΟΝ
ΠΑΡΟΝΟΜΑΣΤΗ ΓΙΑ ΝΑ ΜΕΙΩΣΟΥΜΕ
ΤΟΝ ΑΡΙΘΜΗΤΗ**
(μας εμποδίζει όμως ο βράχος...)

«ο βράχος και το ρυάκι»

... ένα παραμυθάκι για την Ελλάδα και την Ανάπτυξη...

Διανομή ρόλων:

Στο ρόλο της **Ελλάδας** : ο **Βράχος**

Στο ρόλο της **Ανάπτυξης** : το **ρυάκι**

Στο ρόλο της **Εξωστρεφούς Επιχειρηματικότητας**
: το **τρεχούμενο νερό**

Ένας μεγάλος βράχος έχει πέσει μέσα σε ένα ρυάκι , σε ένα στενό πέρασμα και εμποδίζει το νερό να τρέξει και να γίνει ποταμάκι...

Ο βράχος ,μόνο αν τον ανατινάξουμε με δυναμίτιδα μπορεί να πάψει να εμποδίζει την πορεία του νερού.

Έλα όμως που δεν έχουμε δυναμίτιδα...

Κι' όμως το τρεχούμενο νερό διαβρώνει το βράχο, λίγο-λίγο, σιγά-σιγά κι' έτσι περνάει το νερό...

- **Ηθικό δίδαγμα:**
- *«ο βράχος δεν έχει φύγει από τη θέση του 200 χρόνια τώρα, όμως το νερό πάντα βρίσκει το δρόμο του»...*

Τέλος παραμυθιού

- Σας ευχαριστούμε πολύ που παρακολουθήσατε το παραμύθι μας !
-Μη μας ρωτήσετε μόνο **πότε** το νεράκι θα γίνει ποταμάκι...(αυτό είναι άλλο παραμύθι)